

діяльність викладання; мотиви-учіння; діяльність учіння; засоби навчання; механізм і закономірності засвоєння; результати навчання [7].

Системний аналіз якостей процесу навчання передбачає також вивчення типових умов, які впливають на нього на певному історичному етапі. Як підкреслює І.Я.Лернер, вони визначають саму можливість навчання, оскільки мають об'єктивний характер.

Кожна епоха створює свої умови, які знаходяться поза процесом навчання і не залежать безпосередньо тільки від волі вчителя (матеріальне оснащення, психологічний клімат, статус вчителя, варіативні ситуації тощо). Безумовно, висвітлити характер їх впливу на перебіг процесу навчання у певний суттєво віддалений у часі історичний період розвитку дидактики доволі складно, оскільки доводиться використовувати непрямі джерела – історичні документи, які не завжди реально відображають дидактичні явища. Але їх системний аналіз та врахування взаємовпливу всіх методологічних за своїм характером категорій, структурних елементів домінанти навчання і специфіки історико-дидактичного дослідження дозволяють одержати відносно об'єктивні результати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арсеньев А.С., Библер Б.С., Кедров Б.М. Анализ развития понятия. – М.: Наука, 1967. – 439 с.
2. Беспалько В.П., Беспалько Л.В. Педагогическая технология// Новые методы и средства обучения. – 1989. – № 2(6). – С.3–8.
3. Вихрущ А.В. Pedagogical Ideas of Ukraine in the Context of the European Traditions / European Integration trough education. Traditions the present and the Future. – Lublin, 2004. – S.485-498.
4. Вихрущ В.О. Теоретичні основи та актуальні проблеми сучасної дидактики. – Тернопіль: Леком, 1997. – 222 с.
5. Гершунский Б.С. Педагогическая прогностика: методология, теория и практика. – К.: Вища школа, 1986. – 200 с.
6. Гершунский Б.С. Перспектива развития единой системы непрерывного образования (теоретико-методологический аспект прогнозирования). – М.: НИИОП АПН СССР, 1987. – 31 с.
7. Лернер И.Я. Показатели качества и эффективности обучения // Педагогика и народное образование в СССР. Экспресс-информация. – М.: Изд. АПН СССР, 1985. – Вып. 1 (85). – 18 с.
8. Равкин З.И. Логическое и историческое в проблемных исследованиях по истории советской школы и педагогики // Советская педагогика. – 1970. – №9. – С.94–101.
9. Ракитов А.И. Анатомия научного знания. – М.: Политиздат, 1989. – 206 с.

УДК 37 (09)

Завгородня Т.К.

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Як відомо, освіта є дзеркалом соціально-економічних та культурно-історичних процесів як у нашій країні, так і у всьому світі. Одним з головних завдань, які вирішуються в процесі трансформації суспільного устрою нашої держави, інтеграції України у світовий культурний та економічний простір, є кардинальні переміни у системі освіти і виховання підростаючого покоління. Зрозуміло, що сучасне українське шкільництво може успішно розвиватися тільки в контексті світових цивілізованих трансформацій, що зумовлено “поширенням комп’ютерних технологій, розширення можливостей в індивідуально-особистому розвитку людини. Отже, удосконалення національної освіти й виховання має спиратися на сучасні педагогічні ідеї міжнародного рівня: універсалізацію, фундаменталізацію, професіоналізацію, інтеграцію тощо” [1: 42].

Але для успішного розв’язання питань інтеграції в сфері едукатії необхідно, як зазначав Б. Ступарик, налагодити перш за все власну ефективну систему національної освіти

і виховання, враховуючи при цьому існуючий досвід розвинутих країн у розв'язанні цієї проблеми, але “не наслідуючи безумовно чужі зразки цієї роботи” [2: 138].

Як сказано в “Державній національній програмі “Освіта. Україна ХХІ століття”, головна мета національного виховання передбачає формування незалежно від етнічного походження особистісних рис громадянина Української держави. Це означає, що у національних школах всіх етносів, як і в українській школі, “чільне місце повинно зайняти виховання свідомого громадянина, патріота суверенної України, готового віддати життя за її незалежність” [2: 139].

Враховуючи, що історія української школи і педагогіки є багатою, цікавою і ще не повністю дослідженою, з кожним роком, за даними Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні, стрімко зростає кількість історико-педагогічних досліджень. Однак, більшості з них бракує аналітичності, узагальнень, виокремлення ідей, які доцільно використовувати у сучасній школі. Навіть роботи у яких виділено шляхи впровадження окремих ідей в практику сучасних закладів освіти, в основному задовольняються їх теоретичним обґрунтуванням без проведення конкретної перевірки ефективності своїх пропозицій. Нерідко проблема розглядається, можна сказати, “автоматично”, без врахування існуючого досвіду вітчизняних і зарубіжних педагогів. Тому часто можна почути думку, що підготувати і захистити роботу з історії педагогіки легше, ніж з інших гуманітарних спеціальностей. І, дійсно, підстави для такої тези є. Аналіз історико-педагогічних досліджень засвідчує, що нерідко вони носять реферативний характер, переказуючи своїми словами конкретні історичні факти. Давайте відкриємо автореферати і побачимо, що практично всі вони починаються одними й тими ж “ритуальними реченнями, які нерідко до теми дослідження взагалі відношення не мають. Тому необхідно підвищити вимоги до таких праць: виробити концептуальні засади досліджень з історії педагогіки і розробити оновлену методику їх проведення.

Сьогодні, коли на наших очах посилюються процеси глобалізації у всіх напрямках: економіки, культури, науки, вивчення досвіду минулого необхідно вести з урахуванням тих процесів, які притаманні розвитку педагогічної думки інших країн. У нових умовах нашого життя ми тим більше повинні враховувати фактор глобалізації, який не оминає і ділянку освіти. Не треба робити вигляд, що в розробці тієї чи іншої проблеми ми єдині в світі. І тут хочеться відзначити позитивну практику в цьому напрямі педагогічного журналу “Шлях освіти”, на сторінках якого постійно пропонуються публікації, присвячені аналізу зарубіжного досвіду в розв'язанні конкретних проблем навчання й виховання. Історико-педагогічні дослідження повинні визначатися головною метою: *на базі ґрунтовного вивчення історії вітчизняної педагогіки, який потрібно проводити у контексті зарубіжного досвіду, вносити у скарбницю світової педагогічної думки свої творчі здобутки*. А нам є що показати світові: не випадково таку зацікавленість зарубіжних науковців викликають ідеї А. Макаренка, В. Сухомлинського, Г. Ващенко та ін. Потрібно виокремлювати і популяризувати такі педагогічні ідеї, які доцільно використовувати на сучасному етапі розвитку українського шкільництва.

Обов'язковість дотримання цієї вимоги посилюється помітним збільшенням чисельності досліджень з компаративістики. Поясненням такої тенденції є виконання однієї з умов входження України у Болонський процес – необхідності вивчення досвіду освітянської справи в різних країнах і врахування основних світових досягнень у розвитку освіти в Україні. Все це вимагає пошуку нових підходів і методів історико-педагогічних досліджень, необхідності висвітлення наукових проблем у історичному аспекті в поєднанні з питаннями, які виникають в процесі розвитку сучасної освіти і виховання різних категорій населення: від наймолодших дітей до дорослих і самоосвіти кожної особистості. Це стає одним з найважливіших напрямків сучасної педагогічної науки. І робити це необхідно на всіх етапах дослідницької роботи.

Так, вже на початковому етапі дослідження, при обґрунтуванні актуальності тієї чи іншої проблеми необхідно, на наш погляд, скоректувати концепцію дослідження і не робити

так, як сьогодні загально прийнято – в основному на підставі простих посилань на сучасні державні, законодавчі документи, згадок про суспільно-політичні, культурно-економічні передумови розв’язання того чи іншого питання, запозичені з різних джерел. Доцільно було б використовувати результати особисто проведеного науковцем констатуючого експерименту з проблеми дослідження. Наприклад, вивчаючи проблему “Теорія і практика організації самоуправління в гімназіях Галичини першої третини ХХ століття”, при аргументації її актуальності, відбулося вивчення досвіду організації самоуправління (форм, методів, підходів тощо) в сучасних загальноосвітніх школах, в тому числі і в гімназіях, виокремлення позитивних і негативних тенденцій в розв’язанні даної проблеми. Це дозволило науковцю в ході історико-педагогічного дослідження більш аналітично оцінити важливість досвіду наших попередників, зосередивши увагу, зокрема, на тих ідеях, які актуальні для сьогодення. А це дало можливість більш аргументовано передбачати і відстоювати шляхи їх творчого використання в досвіді роботи сучасних закладів освіти.

Такий підхід до проведення історико-педагогічного дослідження, безперечно, буде сприяти посиленню його практичної спрямованості. Саме практична орієнтованість таких праць повинна стати важливою тенденцією в їх організації на сучасному етапі. Практична значимість проведеного дослідження має бути доведена не з допомогою загальних фраз, як, наприклад: “Результати дослідження можуть бути використані при читанні курсу “Історії педагогіки”, при написанні підручників, посібників і т.д.” (виникає питання, а чому ж не використали?), а переконливо, з використанням результатів формуючого експерименту. Це може бути розробка, по можливості, конкретних матеріалів, методичних рекомендацій (система лекцій, практичних занять, проблемних завдань, моделей проведення уроків, виховних заходів, шляхи і методи використання нововведених документів, програм спецкурсів у навчально-виховний процес тощо, які повинні пройти апробацію, а їх результативність обов’язково повинна бути доведеною (може й з використанням методів математичної статистики) в результаті проведеного експерименту. Наприклад, при підготовці історико-педагогічного дослідження на тему “Виховання моральних рис молодших школярів Галичини засобами української дитячої літератури (1900–1939 рр.)” молодий науковець на основі результатів констатуючого експерименту, в якому прийняли участь майбутні вчителі початкових класів, працюючі педагоги, викладачі дитячої літератури вищих навчальних закладів, батьки, а головне – учні, яких включали в задалегідь розроблені на основі дитячих творів ситуації вибору, виявив проблеми використання творів дитячої літератури для виховання в учнів таких моральних чеснот, як правда і добро. Для їх позитивного розв’язання здобувачка розробила програму формуючого експерименту, яка вийшла окремим виданням (10 друк. арк.) і передбачала виокремлення виховного потенціалу творів, що розміщені у підручниках для початкової школи, для виховання в учнів морально-етичних рис; видання збірки творів для дітей, у яку увійшли як сучасні, так і твори вітчизняних письменників, надрукованих у Галичині першої третини ХХ ст.; розробку на їх основі моделей різних форм організації виховних заходів та ситуацій, які були запроваджені вчителями і студентами педагогічних факультетів для впровадження в навчально-виховний процес експериментальних класів. Як засвідчили результати прилюдного захисту представленої дисертації, така методика проведення історико-педагогічного дослідження себе оправдала.

У цілому проведення історико-педагогічного дослідження з використанням елементів експерименту сприяє не тільки підвищенню його науковості, перспективності, практичної значимості, але й зниженню вірогідності реферативності викладу матеріалу, переказування змісту віднайдених документів а також підвищенню рівня умінь молодих науковців у проведенні дослідно-експериментальної роботи. Таким чином, при проведенні історико-педагогічних досліджень *доцільно використовувати, по можливості, елементи констатуючого і формуючого експерименту — відповідно до тієї категорії учнів, на яких розрахована отримана в ході дослідження інформація.*

Виходячи з положення, що педагогіка займає особливе місце серед інших гуманітарних наук, що вона не побіжно, а прямо пов'язана із суспільним життям, ми вважаємо, що педагогічні проблеми можуть розглядатися і вивчатися лише на фоні суспільної думки. Інакше кажучи, йдеться про культурологічно спрямовану педагогіку. Тому центр кожного дослідження з історії педагогіки повинен переноситися “на соціокультурні контексти: врахування ментальності, способу життя, етнонаціональних здобутків і традицій, внутрішнього досвіду тих, хто навчає, і тих, хто навчається” [1: 42].

Плануючи наступні дослідження, ми не можемо стояти осторонь дуже важливого питання — нової періодизації педагогічної думки в Україні, що запропонована АПН України, а конкретно – академіком Ольгою Сухомлинською. Проблема ця дуже важлива, бо врешті-решт стосується кожного науковця, який займається історією української педагогіки. На наш погляд, цікаво, що сьогодні розгорнута наукова дискусія, присвячена розгляду запропонованої періодизації, яка де в чому відрізняється з раніше загальноприйнятою.

Не ставлячи під сумнів значення нового бачення історії вітчизняної педагогіки, хочеться зауважити, що в запропонованій періодизації все ж недостатньо, на наш погляд, враховані, по-перше, тенденції розвитку світової педагогіки, а, по-друге, особливості педагогічної думки на західноукраїнських землях до входження їх до складу України.

Ще однією важливою умовою успіху наукових досліджень з історії педагогіки є необхідність постійного уточнення дефініцій, які вживаються в ньому, що викликано модернізацією сучасної освіти, стрімкими процесами, які відбуваються в науці.

За нашим переконанням, ефективність досліджень з проблем педагогіки зросте, якщо працювати над їх підготовкою будуть науковці, які мають досвід практичної роботи (хоча б п'ять років) у навчальних закладах того типу, які є об'єктом дослідження, або в практику роботи яких можна втілювати найбільш цінні наукові ідеї, що виокремилися в результаті проведеного дослідження.

І останнє. Щоб у майбутніх учителів сформувати зацікавленість проблемами історії педагогіки, педагогіки та методики викладання різних дисциплін, щоб прилучити найкращих випускників до наукової роботи, явно недостатньо на факультетах, де присвоюють випускникам кваліфікацію “викладач”, читати педагогіку в обсязі 60 годин, а історію педагогіки – в обсязі 8 годин (історичний факультет), або взагалі її не вивчати (як це відбувається на хімічному факультеті Прикарпатського національного університету). Для порівняння слід зазначити, що, наприклад, в 1936 році в Україні на вивчення педагогіки припадало 176 годин, а історії педагогіки – 134 години [3: 87]. Незрозуміло також, як можна писати в дипломі спеціаліста відповідальне слово – викладач, якщо студенти (наприклад, філологічного факультету) не складають державного екзамену з педагогіки. І це при умові, що основна частина випускників денної форми навчання цього факультету йде працювати вчителями.

Отже, вивчення сучасного стану підготовки історико-педагогічних досліджень, виокремлення основних проблем в їх організації та розв'язання завдань, визначених для досліджень такого напрямку АПН України, дозволяє основними тенденціями сучасних історико-педагогічних досліджень вважати: необхідність врахування педагогічних процесів, які відбуваються в світовій педагогіці, тобто їх глобалізація; розгляд проблеми в контексті світових цивілізованих трансформацій з урахуванням досвіду зарубіжних країн; посилення культурологічної й практичної спрямованості дослідження; використання, по можливості, елементів констатуючого і формуючого експериментів відповідно до тієї категорії учнів, на яких розрахована отримана в ході дослідження інформація; врахування нової періодизації педагогічної думки в Україні; скрупульозний підхід до використання педагогічних категорій, особливо тих, які потребують уточнення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мусієнко Н. Українське шкільництво: розвиток без кордонів // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 42–44.

2. Ступарик Б. Українська національна школа: нова парадигма вартостей // Галичина. – 1998. – № 1. – С. 137–143.
3. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985). – К., Либідь, 1992. – 196 с.

УДК 37.064.1 (048)

Побірченко Н.С.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНО ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАД В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

Таке поняття як “періодизація” в нових українських тлумачних словниках відсутнє (Див. “Новий тлумачний словник української мови”. – К., 2003 та ін.). В “Педагогическом энциклопедическом словаре” (М., 2003) ми знаходимо цю дефініцію у такому словосполученні як “периодизация психического развития”. І тільки в тлумачному словнику С.І.Ожегова читаємо: “Периодизация – это деление на периоды” (Словарь русского языка. – М., 1973. – С.470).

Сучасні вітчизняні вчені також дотримуються думки, що таке поняття як “періодизація” існує і має свій зміст і структуру.

За визначенням історика В.С.Прокопчука, періодизація – це поділ на стадії, фази розвитку, часові відрізки, обмежені даними, які використовуються різними науками (Київська старовина. – 2003. – №3. – С.159).

На думку О.В.Сухомлинської, проблема періодизації розвитку будь-яких явищ, тобто визначення певних періодів – одна з найбільш складних, комплексних і багаторівневих проблем наукового знання (Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К., 2003. – С.47).

О.В.Сухомлинська вважає, що питання періодизації постає в науці тоді, коли відбувається певна криза, коли відпадають і стають переконливими засади і аргументи, на яких вона базується. Це відбувається і тоді, коли відкривається і поповнюється дослідницьке коло, тобто розширюється джерельна база, відкривається низка “білих плям”, переглядаються усталені погляди і положення, тобто змінюється науковий дискурс.

Від того, що береться за основу періодизації, який контекст вкладається в той чи інший період, що виступає рушійною силою зміни періоду, відбувається розгортання певного науково-дослідницького поля (О.В.Сухомлинська, 2003). Особливо актуальною є ця проблема в гуманітарній сфері.

Так, широко послуговується періодизацією історична наука (Баженова Л.В., Касьянов Г., Костриця М.Ю., Прокопчук В.С., Тронько П.Т. та ін.).

Г.Касьянов у праці “Теорії нації та націоналізму” (1999) виділяє три етапи “національного відродження”.

В.С.Прокопчук розробив періодизацію розвитку краєзнавства Правобережної України, якою передбачено 10 періодів, починаючи з IX століття до початку XXI (Київська старовина. – 2003. – №3).

Питання періодизації в такій науці як історія педагогіки займає також важливе місце. Предмет історії педагогіки складається з поєднання досягнень громадянської історії і наукової педагогіки. Він полягає у вивченні багатовікової педагогічної думки і практики, які містять в собі духовні скарби і цінності. За глибоким переконанням О.В.Сухомлинської, розвиток педагогічної думки і розвиток школи, освіти, які традиційно розглядаються в історико-педагогічній науці майже як один процес – це різні напрями історико-педагогічної науки. Освітній простір знаходиться здебільшого в соціальній сфері, відображає соціальні, політико-правові, економічні й ідеологічні процеси.